

Передумови та перспективи екологобезпечного виробництва сільськогосподарської продукції

Мельник І.О., к.е.н., доцент

Миколаївський національний аграрний університет

Тенденції розвитку світової економіки виявляють орієнтацію на застосування новітніх технологій та встановлення високих екологічних, соціальних, економічних стандартів та посилення конкурентоспроможності економічних систем. У 1992 році в Ріо-де-Жанейро на конференції ООН було прийнято концепцію майбутнього розвитку людства, в якій було декларовано заміну антропоцентричної форми природокористування на біосферну, яка передбачає пріоритетність збереження життєзабезпечувальних функцій ґрунтів та ландшафтів. Увага світової спільноти до процесів екологізації сільськогосподарського землекористування та виробництва виявилася у розвитку біологізації агротехнологій, широкому розповсюдженні екологічних обмежень та органічного виробництва. За висновками аналітиків, сьогодні відбувається послідовна переорієнтація споживчого попиту розвинутих країн на екологічні товари і послуги, що веде до якісної перебудови світового товарного ринку.

В сучасних умовах господарювання сільське господарство України перебуває в ситуації невизначеності щодо напрямку подальшого розвитку. Наукові дослідження протягом тривалого часу інформують виробників, громадськість та відповідні органи влади про шкідливий вплив традиційної агротехніки землеробства, яку застосовують для вирощування більшості культур, на стан навколишнього середовища і якість сільськогосподарської продукції. Як наслідок, сільське господарство перебуває у критичному стані як з приводу обсягів валового виробництва, так і з приводу своєї прибутковості. Обидві проблеми неможливо вирішити окремо, їх треба розглядати в комплексі і терміново.

Аналізуючи останні дослідження з цих питань, варто відмітити таких вітчизняних і зарубіжних вчених як В.І. Артиш, В.В. Горлачук, Я.С. Гуков, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, С.І. Дорогунцов, В.І. Кисіль, Н.А. Макаренко, П.В. Писаренко, О.В. Рудницькі та інші. Разом з тим в їх публікаціях лше частково розкрито найбільш основоположні питання з низки актуальних у зародженні та розвитку нового напрямку у сільському господарстві України.

В Україні в період розквіту технологічної революції західних країн переважали екстенсивні форми землекористування. Середня урожайність основних культур була вдвічі нижчою за середньосвітову. Наслідком екстенсивного господарювання були не лише невисока продуктивність, але й негативні екологічні наслідки у вигляді деградації ґрунтів і ландшафтів, особливо у зв'язку з водною ерозією. З 1981 р. почалася масштабна робота щодо створення і освоєння зональних систем землеробства з метою його диференціації у відповідності з різноманітними природно-кліматичними умовами господарювання, а з 1986 р. почали освоюватися інтенсивні агро технології. Це сприяло значному підвищенню урожайності культур, але через низку причин відбувалося забруднення продукції та навколишнього середовища засобами хімізації. Через це інтенсивні технології почали засуджувати, і замість їх удосконалення оголошували шкідливими та небезпечними.

Вважалося, що невисока ефективність сільськогосподарського виробництва в радянський період пов'язана із відчуженістю селянства від власності та директивна планова система. Аграрно-економічна реформа 90-х років заснувала свободу власності та підприємництва. Але більшість товаровиробників не змогли використати ці свободи внаслідок відсутності початкового капіталу, невирішеності проблем кредитування, відсутності організованого ринку та обороту землі, неупорядкованих земельних відносин. Ці реформи призвели до абсолютного домінування приватної форми власності на землю як визначального засобу виробництва в аграрній сфері. За офіційними даними 2012 року основними землевласниками та землекористувачами є

аграрні підприємства та громадяни, частка яких у розподілі сільськогосподарських угідь становить 49,7 та 38,1% відповідно¹. При цьому серед аграрних підприємств беззаперечно перевагу мають недержавні, питома вага яких перевищує 47%, у той час як державні підприємства використовують лише 2,3% сільськогосподарських угідь. Таким чином, вирішення проблеми екологізації виробничо-господарської діяльності практично повністю визначається землевласниками, яким земля належить на правах приватної власності, а також землекористувачами, що виступають як орендарі земель сільськогосподарського призначення.

Як свідчать дослідження, в Україні вже склались об'єктивні умови для активного формування попиту на екотовари: клієнти готові платити розумну цінову надбавку за високоякісну, корисну та безпечну продовольчу продукцію. Нині її потенціальними споживачами можуть стати близько 5% населення великих міст України та близько 1% середніх, тому що ціни на екопродукти в торговельних мережах сильно завищено. Якщо за кордоном націнка в середньому становить 15—30%, то в Україні вона може сягати 200-300%².

Із структурною трансформацією економіки країни прямо пов'язане питання необхідності розвитку екологічного бізнесу що зумовлено такими причинами: необхідністю покращення стану навколишнього природного середовища, важливістю задоволення потреб екологічного підприємництва у товарах і послугах екологічного характеру, значимістю питання зміни характеру взаємодії бізнесу і екології у напрямку викорінення споживацького ставлення до природи, потребою у створенні нових робочих місць у природоохоронній галузі.

Серед шляхів розвитку екологічного підприємництва дослідники виділяють такі:

---

¹ Сільське господарство України. Статистичний збірник за 2012 рік / Державна служба статистики України; ред. Н.С. Власенко. – К.: ТОВ „Август Трейд”, 2013. – 402 с. – с. 80

² Екологічно чисте виробництво: економічні та організаційні аспекти управління якістю продукції / В.В. Оскольський // Економіка України. – 2013. - №11 (624). – С. 4 – 12. – с.9

- проведення екологічного аудиту впливів на довкілля сировини, матеріалів, процесів виробництва, а також способів зменшення їх негативних впливів на навколишнє середовище;
- сприяння поширенню екологобезпечних технологій через застосування механізму екологічного лізингу;
- попереднє (до початку введення в дію) та заключне ([після демонтування) оцінювання впливів виробничих об'єктів на довкілля;
- активізація участі підприємницьких структур у розробці державних та недержавних природоохоронних програм;
- сприяння зростанню рівня екологічної свідомості суб'єктів екологічного бізнесу шляхом здійснення інформаційної діяльності; здійснення навчання працівників підприємницьких структур основам екологічних знань;
- використання нових видів екологічного інформування підприємців про результати власної діяльності (обов'язкове та добровільне екологічне маркування продукції, рекомендації з екологобезпечного споживання продукції та ін.);
- використання форм суспільної кооперації (формування корпоративних об'єднань виробничо-комерційного характеру, які сприятимуть поглибленню ступеня переробки сировини, відходів, створенню циклів повторного використання відходів; укладення добровільних обмежувальних угод з питань використання компонентів довкілля між юридичними особами в межах певної території) ³.

Для виробництва органічної продукції рослинництва, згідно з сертифікацією ґрунтів⁴, сільськогосподарські землі мають відповідати певним вимогам щодо рівня їх забруднення шкідливими речовинами (пестицидами, важкими металами, радіонуклідами), а також оптимальним показникам рівня родючості ґрунту. Тому підтверджується необхідність обстеження ґрунтів для впровадження цього напрямку виробництва в Україні за низкою таких чинників,

³ Моніторинг екологічних ризиків і загроз, пов'язаних зі структурною трансформацією економіки регіону / Н.М. Кривокульська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. - №4 (155). - С.167-172. – с.170

⁴ Агроекологічна оцінка відповідності сільськогосподарських підприємств вимогам органічного агро виробництва: Методичні рекомендації / За ред. Н.А. Макаренко. – К., 2007. – 37с.

як забруднення ґрунтів радіонуклідами, строкатість забруднення ґрунту, їх локальне забруднення важкими металами та залишками пестицидів⁵. Нині існують значні площі чорноземів, що за названими критеріями можуть бути використані для виробництва органічної продукції впродовж відносно короткого перехідного періоду. В.І. Киселем⁶ проведено аналіз еколого-токсикологічного стану орних земель України та виділено зони, придатні для вирощування екологічно безпечної продукції. Дослідженнями встановлено, що антропогенне забруднення територій в Україні має не суцільний, а локальний характер, і ще залишилася частка земель, де рівень забруднення значно нижчий порівняно з країнами Західної Європи. Дослідженнями М.І. Майстренка, М.К. Шикучи та ін. виділено 4 регіони (Північно-Полтавський, Вінницько-Прикарпатський, Південно-Подільський та Північно-Східно-Луганський), де ґрунти ще не забруднені до небезпечних меж і мають широкі перспективи для виробництва органічної продукції на рівні найсуворіших світових стандартів⁷. З огляду на масив різних даних з цього питання, впливає необхідність подальших наукових досліджень з комплексного оцінювання сільськогосподарських угідь щодо придатності для виробництва органічної продукції в Україні. До чинників, що стримують розвиток виробництва органічної продукції в Україні, також необхідно віднести відсутність відповідних технологій органічного виробництва рослинницької та тваринницької продукції і її переробки.

Технології в органічному та еколого безпечному сільськогосподарському виробництві мають відповідати не тільки вимогам між народних стандартів (IFOAM, Директиви ЄС), зокрема щодо відмови від синтетичних пестицидів, агрохімікатів та гормонів росту тварин, використання дозволених біологічних препаратів для контролю шкідливих організмів, органічних добрив, сидеральних та бобових культур, упровадження ґрунтозахисних систем обробітку

⁵ Сертифікація ґрунтів в органічному виробництві / В.О. Греков, В.М. Панасенко, А.І. Мельник // Агроекологічний журнал. – 2009. - №3. – С. 51-55. – с.53

⁶ Биологическое земледелие в Украине: проблемы и перспективы / В.И. Кисель. – Харьков: Штрих, 2000. – 162 с. – с. 108

⁷ Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві / М.К. Шикуча, М.І. Майстренко [та ін.]. – К.: Оранта, 1998. – С.450-455

грунту, структури посівних площ, сівозмін, підбір сортів рослин та порід тварин, пристосованих до умов навколишнього природного середовища, тощо, а й враховувати ґрунтово-кліматичні, організаційно-економічні та соціально-політичні умови України.

Тому актуальними в галузі рослинництва залишаються наукові дослідження з питань розробки і обґрунтування технологій вирощування сільськогосподарських культур у органічному та еколого безпечному виробництві, що включають такі аспекти: створення стійких до пошкодження сортів та гібридів сільськогосподарських культур, забезпечення господарств насінням високих репродукцій органічного походження; розроблення науково обґрунтованих систем удобрення рослин з метою збереження та відтворення родючості ґрунту, сівозмін та обробітку ґрунту, системи контролю шкідників, хвороб і бур'янів та використання регуляторів росту відповідно до природнокліматичних умов регіонів України⁸.

Зарубіжний досвід⁹ свідчить, що функціонування стандартів, інспекції та сертифікації щодо регулювання органічного виробництва є найважливішими елементами системи гарантії якості органічної продукції. Для того, щоб виробнику, переробному підприємству чи продавцю у країнах Західної Європи, Японії, США мати можливість маркувати свою продукцію як органічну, необхідним є підтвердження їх органічного статусу і одержання необхідних дозволів. Сертифікат мають отримати всі, хто вирощує, переробляє та підготовляє до продажу органічну продукцію, тобто не тільки виробники, але і посередники, які займаються доставкою, пакуванням і зберіганням органічної продукції¹⁰.

Перед Україною постає завдання щодо створення гармонізованої із загальноприйнятими міжнародними стандартами вітчизняної нормативної бази,

---

⁸ Органічне виробництво: основні напрями наукового забезпечення / О.І. Корніцька // Агроекологічний журнал. – 2011. - №3. – С. 26-30

⁹ Новые маркетинговые возможности. Рынок экологически чистых продуктов: зарубежный опыт и перспективы России / Д. Горшков // Практический маркетинг. – 2014. - №90. – С. 10-23

¹⁰ Certified organic agriculture in Mexico: Market connections and certification practices in large and small producers / L.G. Tovar, L. Martin, M.A. Gomez Crus [et al.] // J. of Rural Studies. – 2005. - № 21. – P. 461-474

системи акредитації, сертифікації та маркування в органічному виробництві з наступним її визнанням на міжнародній арені

Уряд України намагається підтримувати розвиток органічного виробництва сільськогосподарської продукції. Згідно з Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р., планується довести обсяг частки екопродукції в загальному обсягу валової продукції сільського господарства до 10%, передбачаються стимулювання ведення органічного сільського господарства, нормування розвитку органічного землеробства та створення системи його сертифікації. Відповідно до Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011-2020 рр. передбачається створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства, а також доведення їх використання у 2020 р. до 50% базового рівня. Залишилося лише забезпечити виконання поставлених завдань.

Підвищення якості та безпеки сільськогосподарської сировини і продовольства є пріоритетним завданням, яке вимагає розробки та затвердження національної стратегії в цій сфері. Нині розвиток екологічно чистого виробництва — прогресивна загальносвітова тенденція.

Учені Спілки економістів України на підставі проведених досліджень дійшли висновку, що подальший розвиток органічного виробництва вимагає:

- удосконалення існуючої нормативно-правової бази з питань виробництва органічної сировини та продовольства шляхом прийняття Національної концепції впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні;
- розробки та впровадження у виробництво інноваційних технологій вирощування органічної продукції, забезпечення підготовки фахівців з питань органічного виробництва;
- введення системи економічних підойм і стимулів (субсидування фермерів, які переходять на органічне виробництво, а також агровиробників, які вже займаються вирощуванням екопродукції, пільгове оподаткування, пільгове кредитування, державне страхування);

- створення національного сертифікаційного органу у сфері органічного виробництва;

- сприяння формуванню оптових і роздрібних ринків органічної продукції.

Головним завданням сучасної державної політики з упровадження та розвитку в Україні екологічно чистого виробництва має стати створення умов для ефективної роботи товаровиробників усіх форм власності та господарювання, які забезпечують екологічно безпечне виробництво та надання відповідних послуг з урахуванням специфіки природних умов і ресурсного потенціалу кожного регіону. Реалізація цього завдання тісно пов'язана з дією необхідних механізмів управління (правовим, економічним, організаційним, кредитно-фінансовим). Лише діючи комплексно, вони дозволять створити правове поле, нормативну базу та економічну зацікавленість виробників щодо впровадження інноваційних технологій в екологічно чисте виробництво.

Список використаних джерел

1. Греков В.О. Сертифікація ґрунтів в органічному виробництві / В.О. Греков, В.М. Панасенко, А.І. Мельник // Агроєкологічний журнал. – 2009. - №3. – С. 51-55

2. Горшков Д. Новые маркетинговые возможности. Рынок экологически чистых продуктов: зарубежный опыт и перспективы России / Д. Горшков // Практический маркетинг. – 2014. - №90. – С. 10-23

3. Кривокульська Н.М. Моніторинг екологічних ризиків і загроз, пов'язаних зі структурною трансформацією економіки регіону / Н.М. Кривокульська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. - №4 (155). - С.167-172.

4. Макаренко Н.А. Агроєкологічна оцінка відповідності сільськогосподарських підприємств вимогам органічного агро виробництва: Методичні рекомендації / За ред. Н.А. Макаренко. – К., 2007. – 37с

5. Сільське господарство України. Статистичний збірник за 2012 рік / Державна служба статистики України; ред. Н.С. Власенко. – К.: ТОВ „Август Трейд”, 2013. – 402 с.

6. Екологічно чисте виробництво: економічні та організаційні аспекти управління якістю продукції / В.В. Оскольський // Економіка України. – 2013. - №11 (624). – С. 4 – 12

7. Certified organic agriculture in Mexico: Market connections and certification practices in large and small producers / L.G. Tovar, L. Martin, M.A. Gomez Crus [et al.] // J. of Rural Studies. – 2005. - № 21. – P. 461-474